

עורכים: פאול ריבלין, יצחק גל ע' עורך: תרזה הרינגס, גל בוינובר

כרך 3, גיליון 6, יוני 2013

מלחמת ההרס העצמי של סוריה והשלכותיה האזוריות פאול ריבלין

כ-100,000 איש נהרגו, מיליון וחצי נמלטו מהמדינה ולמעלה מארבעה מיליון הפכו לחסרי בית במלחמת ההרס העצמי של סוריה. עוצמת העימותים והאובדן בנפש וברכוש גדולים אף יותר מאלה שבעיראק, בעיקר מכיוון שהממשלה הסורית נלחמת באזרחיה.

קרן האו"ם לילדים, UNICEF, מעריכה שיותר מ-10 מיליון סורים – מחצית האוכלוסיה – יזדקקו לסיוע עד סוף השנה. אחד מכל שלושה סורים וכ-4 מיליון ילדים זקוקים לסיוע הומניטרי בדחיפות. בין החודשים ינואר-אפריל 2013, מספר העקורים בסוריה יותר מהכפיל את עצמו. האו"ם צופה שמספר הפליטים יגיע לכמעט 3.5 מיליון עד סוף שנת 2013, או מעל 15 אחוזים מהאוכלוסיה. מחנות פליטים לאורך גבולותיה של סוריה קולטים 7,000 פליטים חדשים מדי יום. דו"ח מועצת הפליטים הנורווגית מדאיג עוד יותר: באפריל 2012, מיליון אנשים נזקקו לעזרה; עד אפריל 2013, מספרם הגיע ל-6.8 מיליון. המספר כולל 4.25 מיליון סורים עקורים בשטחה של סוריה ויותר מ-1.6 מיליון פליטים בירדן, לבנון וטורקיה. מספר הנזקקים צפוי לעלות ל-10 מיליון עד סוף השנה, כמעט מחצית האוכלוסיה.

הערכות לגבי התמ"ג (ההכנסה הלאומית) של סוריה מצביעות על צניחה של 60 אחוזים בתוך שנתיים, ל-27 מיליארד דולר בשנת 2013. בשלוש השנים האחרונות, התמ"ג לנפש צנח ביותר מ-60 אחוזים, מכ-3,270 דולר בשנת 2010 לתחזית של 1,280 דולר בשנת 2013. הכלכלה נתמכת על ידי סיוע לשני הצדדים בעימות: הממשלה מקבלת סיוע מאיראן והמורדים מקבלים סיוע מקטר וערב הסעודית. בנוסף, ישנם דיווחים על כך שהמורדים קיבלו 3 מיליארד דולר לרכישת נשק, תחמושת וציוד אזרחי לאזורים שתחת שליטתם.

המשטר כעת שורד בזכות מענקי סיוע מאיראן: הבנק המרכזי של סוריה דיווח שאיראן פתחה שני קווי אשראי בסך 4 מיליארד דולר, וצפויה לפתוח קו שלישי כדי להתמודד עם השלכות האמברגו הבינלאומי ולאפשר לדמשק לממן יבוא נפט. לפני פרוץ הלוחמה, לבנק המרכזי של סוריה היו כ-18 מיליארד דולר ביתרות מטבע חוץ, אולם הן מוערכות כעת ב-2-4 מיליארד דולר, סכום המספיק לכיסוי יבוא של חודש או חודשיים. הבנק המרכזי דיווח על שער חליפין של 99 לירות סוריות לדולר בסוף מאי 2013, לעומת 47 לירות לדולר לפני תחילת ההתקוממות בשנת 2011. בשוק השחור, הלירה הסורית נסחרת כעת בשער של 90 לדולר (אם כי בחלב דווח על שער של 140). מספר המובטלים זינק מ-500,000 לפני המשבר ל-2.5 מיליון השנה, אבל מדובר באומדן חסר, בהתחשב בנזק העצום שנגרם לסקטורים היצרניים של המשק, ובמידה והלחימה תמשך, צפויים 60 אחוזי אבטלה.

לפני ההתקוממות, נפט היה אחד הסקטורים המרכזיים של המשק ויוצרו בסוריה כ-380,000 חביות ביום. בשנת 2010 היצוא – בעיקר לאירופה – היה שווה יותר מ-3 מיליארד דולר. משום שהמורדים השתלטו על רבים משדות הנפט במדינה והבעירו בארות והנפט הגולמי נבזז, היצוא נפסק והיצור

התדלדל לכ-20,000 חביות ביום, או חמישה אחוזים מהתפוקה שקדמה למלחמה. לפי שר הנפט, סוריה, שבעבר הייתה יצואנית אנרגיה קטנה, נאלצת כיום לייבא נפט ומוצרים נלווים בעלות חודשית של 500 מיליון דולר.

עלות שיקום תשתיותיה של סוריה הוערכה ב-100-60 מיליארד דולר, סכום מדהים בהתחשב בתמי"ג הנוכחי של סוריה. השיקום כולל בנייה מחדש ושיפוץ של מאות אלפי בתים, והעלויות יעלו עוד ככל שהלחימה תמשך. הועדה הכלכלית והחברתית למערב אסיה של האו"ם (ESCWA) העריכה לאחרונה שהעימותים פגעו או הרסו 1.2 מיליון יחידות דיור – כשליש מסך יחידות הדיור במדינה. כ-400,000 בתים נהרסו לחלוטין, 300,000 נהרסו חלקית ו-500,000 ספגו נזקים. רוב הנזק התרחש בשכונות עניות בערים מרכזיות באזורי הסכסוך, כמו חלב, דמשק, דרעא, דיר א-זור וחומס. הממשלה תדרש לתקן, לאחר המלחמה, את צינורות המים והבארות שנהרסו, להשיב את יכולת הזיקוק למצבה הקודם ולשקם את יצוא הנפט. סוריה תזדקק לכ-30 מיליון טון של מלט על מנת לבנות את התשתיות מחדש, נוסף על מיליון מ"ק מים, שאין לה.

התכווצות התמי"ג נבעה בעיקר מהנזק שנגרם לרכוש ולתשתיות ואובדן ההון האנושי, בנוסף להשפעות הסנקציות שהוטלו על ידי ארצות הברית, האיחוד האירופי והליגה הערבית. אלה גרמו למחסור חמור במט"ח. אחרי שהסנקציות הכלכליות ואמברגו הנפט הוטלו בשנת 2011, הכלכלה הסורית איבדה חלק משמעותי מהכנסות היבוא, והתקשתה במימון סחר החוץ שלה. הפיחות בערך הלירה הסורית והרס מערכת התחבורה המקומית גרמו להחרפת האינפלציה. לפי הנתונים הרשמיים, שיעור העליה של מדד המחירים לצרכן זינק מ-4.7 אחוזים בשנת 2011 ל-36.5 אחוזים בשנת 2012, והגיע ל-50 אחוזים באביב 2013.

המשק הסורי התבסס באופן מסורתי על חקלאות ונפט. הבצורת גרמה לנזקים עצומים לחקלאות, במיוחד בצפון-מזרח המדינה. המדיניות הכלכלית של השלטון פגעה עוד יותר במגזר החקלאי, ועוררה את ההפגנות שהובילו לפרוץ המשבר. החקלאות והנפט שותקו על ידי המשבר והותירו את המשק והאוכלוסיה חסרי אונים. המשק הסורי נסמך באופן מסורתי על התיאום, הניהול הכלכלי וההפצה של המדינה. נפט ומוצרים חקלאיים נמכרו למדינה, שיצאה או הפיצה אותם בתוך המדינה. שיטה זו נפסקה.

המדינות השכנות חשו בהשפעות המשבר לא רק בסחר עם הרפובליקה הערבית הסורית שהצטמצם, אלא גם בעליית המתחים הגיאופוליטיים והחשש מפני מלחמה אזורית, שעלולה למשוך לתוכה את ארצות הברית ורוסיה, ישראל או טורקיה. הלוחמה השפיעה לרעה על תפיסת הסיכונים באזור ועל זרימת ההון והתיירים, שהיו הגורם העיקרי להתרחבות הכלכלית בירדן ובלבנון לאחרונה. יתר על כן, מספרם ההולך והגדל של הפליטים הסורים הנמלטים לירדן ולבנון יצר נטל כלכלי נוסף על שתי המדינות.

מספר הפליטים שנמלטו מסוריה, בעיקר לירדן, לבנון וטורקיה, גדל דרמטית בחודשים האחרונים. ב-1 בינואר 2013, נציבות האו"ם לפליטים (UNHCR) חישבה את מספרם ב-475,499; ב-30 באפריל 2013, מספרם עלה ל-1.216 מיליון וב-28 במאי, הוא הגיע ל-1.312 מיליון.

לזרם הפליטים היו השפעות משמעותיות על הכלכלות השכנות. לירדן הגיעו עד כה 540,000 פליטים. לפי מחקר שנערך על ידי המועצה הכלכלית והחברתית של ירדן, עלות קיום הפליטים הגיעה ליותר ממיליארד דולר ב-18 החודשים האחרונים, כמעט שלושה אחוזים מהתמי"ג של ירדן. בירדן, עלותו של פליט אחד מוערכת בכ-3,525 דולר לשנה; המחקר מצביע על כך שמרבית הפליטים מתגוררים בערים ברחבי המדינה, דבר שהוביל לצמיחה פתאומית של האוכלוסיה. במחצית השניה של שנת 2011, העלות הגיעה ל-200 מיליון דולר, בעוד שב-2012 היא זינקה לכ-830 מיליון דולר. בעשור האחרון, סוריה וירדן שיפרו משמעותית את יחסי המסחר וההשקעות בין שתי המדינות, ותכננו להרחיב את שיתוף הפעולה, אולם הוא הסתיים. ירדן, בדומה לטורקיה, מעבירה את היבוא והיצוא דרך ישראל, כעת משסוריה הפסיקה להיות אזור שטעון.

לבנון מאויימת כלכלית, פוליטית וצבאית על ידי העימות בסוריה. לפני שהמלחמה פרצה, מאות אלפי סורים עבדו בלבנון. מאות אלפי הפליטים והעובדים הנוספים שמגיעים למדינה עלולים לגרום מטה את המשכורות, בעקבות הגידול בהיצע של כוח העבודה. האו"ם טוען שלפחות 474,000 פליטים

סורים נכנסו לבנון, אולם מומחים אומרים שמספרם עלול להיות קרוב יותר ל-700,000, במדינה עם אוכלוסייה בת מעט יותר מ-4 מיליון נפשות.

המשבר בסוריה פגע בתיירות ובמסחר של לבנון, בסיוע בפיתוח מצד מדינות הנפט הערביות במפרץ ואפילו בהעברות כספים מהקהילה הלבנונית הענקית שמתגוררת מחוץ למדינה וכעת חוששת עוד יותר מהמצב הביטחוני במולדתה. התיירות קטנה ב-17.5 אחוזים בשנת 2012, אחרי צניחה של 23.7 אחוזים בשנה הקודמת. הייצור התעשייתי והיצוא ירדו. אמון הצרכנים קטן ב-37 אחוזים בשנת 2012, אחרי ירידה של 29 אחוזים בשנת 2011, והשקעות ישירות זרות בלבנון קטנו ב-68 אחוזים בשנת 2012. לבנון גם נפגעת ישירות מפני שהיא מסבסדת מוצרי יסוד, כמו לחם וקמח, ושירותים, דוגמת חשמל ושירותי בריאות. גם לגורמים פנימיים יש חלק בהאטה הכלכלית בלבנון, כולל אי הודאות הפוליטית שמאפיינת את המדינה מאז הפלת ממשלתו של סעד אל-חרירי בתחילת שנת 2011.

באפריל 2013, גורמים בממשלת טורקיה העריכו שלפחות 300,000, וסביר להניח ש-450,000 סורים נמצאים במדינה, כשגלים חדשים מגיעים עם כל הסלמה בלחימה. אחרים מדווחים שהמספר גדול בהרבה. נציבות האו"ם לפליטים מאמינה שמספר הפליטים עלול להיות מוכפל ואפילו משולש עד סוף שנת 2013. עלות הפליטים הסורים בטורקיה הגיעה למיליארד וחצי דולר, לפי מקור בממשלה הטורקית. זה כולל עלויות תפעול, דוגמת תובלה ומשכורות של מוסדות רשמיים ב-2011 ו-2012.

הרשויות הישראליות אישרו ששטעון הסחורות מירדן ואליה גדל. בשנת 2011, כ-3,500 משאיות נשא מוצרים בשני הכיוונים. מספר המשאיות כמעט הוכפל ל-6,400 בשנת 2012. ברבע הראשון של שנת 2013 בלבד, 2,600 משאיות נשאו סחורות בשני הכיוונים.

משאיות מירדן לטורקיה מובילות בעיקר תוצרת חקלאית, בדים ומוצרי תעשייה קלים. משאיות מטורקיה לירדן מובילות חומרי גלם לתעשייה, אריזות ומזון יבש. מה שהחל כמחווה ישראלית לירדן וטורקיה הפך למקור להכנסות, המגיעות לכ-60 מיליון דולר במכסי נמל, תדלוק, ביטוח ותשלומי שינוע.

מהן התחזיות? סביר להניח שהמלחמה תמשך עוד חודשים, לפחות. מחויבותה המוחלטת של איראן, מעורבותה של חזבאללה והתמיכה מרוסיה סייעו למשטרו של אסד לא רק לשרוד, אלא גם לכבוש מחדש שטחים מהמורדים – למשל בקציר. המורדים מפולגים וממתנינים להחלטות באיחוד האירופי ובארצות הברית בנוגע לאספקת נשק. מעורבות חזבאללה הגבירה את החששות בעולם הסוני לגבי השתלטות איראנית/שיעית בסוריה, שסביר להניח שתוביל להגעתם של סיוע כספי ומתנדבים אל המורדים. ישנה גם שאלת היריבות הטורקית-איראנית, בסוריה. טורקיה האשימה קבוצות פרו-סוריות באחריות על מתקפת הטרור ב-11 במאי בריהאנלי, חמישה קילומטרים מהגבול הסורי, בה נהרגו 46 אנשים ונפצעו יותר ממאה. ההרס נמשך, והמלחמה הסורית כבר הפכה לאחד האסונות החמורים ביותר בהיסטוריה המודרנית של המזרח התיכון.